

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ШАҒАТАЙ ЖАЗУЫН ОҚЫП ҮЙРЕНУ

Алматы 2025 жыл

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ШАҒАТАЙ ЖАЗУЫН ОҚЫП ҮЙРЕНУ

Әдістемелік нұсқаулық

Алматы

Шағатай жазуын оқып үйрену : әдістемелік құрал / құраст. Д.З. Уразбаев. – Алматы, 2025. – 36 б. – ISBN 978-601-12-3829-8 УДК 80/81. – ББК 81.2.

Пікір жазғандар:

Н. Тасилова - Әл-фараби атындағы қазақ ұлттық университеті тарих ғылымдарының кандидаты қауымдастырылған профессор (доцент).

З.Каримова – Тұран университеті Халықаралық қатынастар және дипломатия Жоғары мектебі, тарих ғылымдарының кандидаты қауымдастырылған профессор.

Бұл кітапша қазақ тілінің ажырамас бір бөлігі болып табылатын шағатай тілі мен оның әліпбесін оқып үйренуге бағытталған құрал болып табылады, сондай-ақ шағатай жазуының өзіндік ерекшеліктері мен оқу қағидалары жайлы да ақпараттар қамтылған. Еңбекте араб графикасының негізінде қалыптасқан 32 әріптен тұратын шағатай жазуының қазақ тіліне бейімделу үдерісі, сондай-ақ әріптердің сөз ішіндегі түрлі формадағы жазылу үлгілері жүйелі түрде түсіндіріледі. Оқырман шағатай жазуындағы фонетикалық және орфографиялық қағидаларды, дауысты дыбыстарды белгілеу тәсілдерін, тарихи мәтіндерді дұрыс оқудың әдістерін үйренеді. Кітапта салыстырмалы кестелер және оқуға жеңіл нұсқаулар берілген.

УДК 80/81

ББК 81.2

У67

ISBN 978-601-12-3829-8

©Ділмұрат Уразбаев, 2025

КІРІСПЕ

Шағатай жазуы – түркі жұртының бұрыннан келе жатқан жазба дәстүрін жалғастырып, «түркі жазуы» аталған көне жүйелерден кейін кең қолданысқа енген графикалық жазу жүйелерінің бірі ретінде танылады. Мұндағы «графикалық жүйе» дегеніміз – дыбыстарды таңбалар арқылы беріп, сөздерді бірізділікпен жазуға мүмкіндік беретін таңбалар жиынтығы ғана емес, сол таңбаларды қалай байланыстыру, қалай оқып-түгендеу керектігін реттейтін ережелер кешені. Шағатай жазуының негізі араб әліпбиіне сүйенеді, бірақ бұл әліпби түркі халықтарының дыбыстық табиғатына сай бейімделіп, толықтырылған. Яғни араб таңбалары түркі тілдерінде бар, бірақ араб тілінде жоқ кейбір дыбыстарды беру үшін икемделген. Осыны дұрыс ұғыну үшін, алдымен араб жазуының өзіндік басты белгілерін қарапайым тілмен түсіндіріп алған жөн.

Араб әліпбиінде дәстүрлі түрде 28 әріп бар. Бұл сандар араб тілінің өз дыбыс жүйесіне дәл келеді, өйткені онда дауысты дыбыстардың көбі қысқа түрінде арнайы жеке әріппен емес, «әрекет» деп аталатын белгілермен (араб.: харакат) беріледі. Ал түркі тілдерінде дауыстылардың салмағы едәуір басым, сөздің мағынасы көбіне дауыстыға тәуелді өзгеріп отырады. Сол себепті түркі халықтары араб жазуын қабылдағанда, осы дауыстыларды жеткізу мен кейбір қосымша дауыссыздарды таңбалау үшін қосымша шешімдер іздеді. VIII ғасырдан бері араб әріптерін пайдаланып келе жатқан парсы жұртшылығы да уақыт өте келе өз тіліне сай келмейтін тұстарын толтыру мақсатында жаңа таңбалар енгізді: мысалы, п дыбысы үшін «پ», ч үшін «چ», ж (ұяң) үшін «ج», ал г үшін «گ» белгіленді. Түркі тілдерінде де дәл осы дыбыстар бар болғандықтан, бұл қосымшалар шағатай жазуында да орнықты, сөйтіп жалпы әріп саны 32-ге жетіп, түркі фонетикасына әлдеқайда дәл сәйкесетін болды. Мұндағы «толық сәйкес бола бастады» деу – жазу мен дыбыс жүйесі арасындағы үйлесімнің күшеюі, оқығанда сөздің табиғи айтылымын анық тану жеңілдеуі деген сөз.

Араб және шағатай жазуының ең айқын ерекшеліктерінің бірі – мәтіннің оңнан солға қарай жазылуы. Бұл бағытпен жазу тек қағаз бетіндегі бағытын ғана емес, әріптердің өзара байланысу тәсілін де айқындайды: араб негізді жазуларда әріптер бір-біріне жалғана жазылады, сондықтан әріптің сөз ішінде қандай орында тұрғанына қарай оның жазылу пішіні өзгереді. Көптеген әріптің төрт түрлі пішіні бар деп айтамыз: жеке тұрғандағы (оқшау, isolated), сөз басындағы (initial), сөз ортасындағы (medial), және сөз соңындағы (final) түлғалар. Бұл – бір әріптің «басқаша әріпке айналуы» емес, тек таңбаның көрінісі контекстке сай ықшамдалып немесе жалғануға ыңғайланып түрленуі. Кейбір әріптер оң жақтан ғана жалғанады да, сол жақпен жалғанбайды; мысалы, дәстүрлі түрде و, ز, ر, د, ت тәрізді таңбалар кейінгі әріппен қосылмай, өзінен кейін аралық үзіліс қалдырады. Мұндай қасиеттерді білу – мәтінді бірден тану, сөзді дұрыс бөлектеу және дыбыстау үшін аса маңызды.

Дауысты дыбыстарды берудің реті де назар аудартады. Араб, парсы және шағатай жазуында қысқа дауыстылар көбіне «әрекеттермен» (фатха –

«а/ә», кәсра – «и/і», дамма – «у/ұ/ү» секілді) белгіленеді, алайда күнделікті қолданыста бұл белгілер жиі қойылмайды. Ежелгі және орта ғасырлық қолжазбалардың көпшілігі дәл осылай – әрекетсіз жазылған. Бұл алғаш көрген адамға мәтінді оқу қиынға соққанымен, нақты тілдік дағды қалыптасқанда, сөздің мағынасын, сөйлемнің құрылымын, сөзжасамдық үлгілерді, жалғау-жұрнақтардың әдеттегі жазылуын танып, қажетті дауыстыларды өзіңіз «қалпына келтіріп» оқуға үйренесіз. Ұзын дауыстылар әдетте жеке әріппен де беріледі: «ا» (алиф) көбіне а/ә-нің созылыңқы түрін, «اَ» (уав) у/ұ/ү немесе о/ө-нің созылыңқысын, «اِ/اِي» (йа/й) и/і не е-нің созылыңқысын белгілеуі мүмкін. Кей кездері «ء» (һамза) таңбасы дауыстылардың ара жігін айқындап, оқылымды дәлдеуге қызмет етеді. Осының бәрін меңгеру – шағатай мәтінін дұрыс түсіну мен сауатты транскрипциялаудың кілті.

Шағатай жазуының 32 әріптік құрамы түркі тілдеріндегі дауыссыздардың байлығын ескеріп түзілгенін айқын байқатады. Мәселен, түркідегі п дыбысын «پ» арқылы, ч дыбысын «چ» арқылы, ж (жиі «ж») боп естілетін дыбысын «ج» арқылы, жуан г-ні «گ» арқылы беру дәстүрі орнықты. Түркі тілдерінде жиі ұшырасатын қ, ғ, к, г сияқты жұптардың жазылуында да жүйе бар: жуан қ көбіне «ق» арқылы, жіңішке қ «ك» арқылы, ұяң дыбыстар г/ғ тиісінше «گ» және «غ» арқылы таңбаланады. Кей қолжазбаларда «ң» дыбысы үшін арнайы «ڭ» (нун-ға қосымша белгі) таңбасы немесе «ن» мен «گ»-нің тіркесімі қолданылады; бұл да түркі фонетикасын дәл түсіруге бағытталған амал. Осындай ұсақ көрінетін, бірақ мағынаны түбегейлі айқындайтын белгілердің бәрі біртіндеп қалыптасып, шағатай жазуын түркі сөзін дәл бейнелеуге қабілетті жүйеге айналдырды.

Жазудың техникалық кестесін ғана емес, оның қолданылу дағдысын да түсіну маңызды. Шағатай мәтіндері көбіне насх (naskh) немесе насталиқ (nasta'liq) секілді каллиграфиялық қолмен жазылған. Насталиқ – парсы-түркі әдебиетіне тән нәзік, сәл көлбеуленген шрифтік үлгі; бұл үлгіде әріптердің төмен түсетін құйрықшалары, сөздердің ішкі ырғағы ерекше көркемділік береді. Осындай көркем жазудың өзі оқылымға әсер етеді: әріптер бірігіп кеткендей, кей сынарлары ұқсас көрінуі мүмкін, сондықтан таңбаны формасына қарай ғана емес, мәтіннің мағынасына жүгініп тану әдетке айналады. Пунктуация да қазіргіше емес: көп нүкте, үтір тәрізді белгілер сирек, сөйлем шекарасы көбіне мағынамен, шылаулармен, баяндау құрылымымен айқындалады. Сан жазу, күн-ай белгілеу, кісі аттарын айрықша көрсету де бүгінгі стандарттан өзгеше болуы ықтимал; осы айырмаларды білу тарихи мәтінді қате түсінуден сақтайды.

Әрекеттердің (фатха, кәсра, дамма) көп жағдайда қойылмауының себебі жазудың үнемділігі мен дәстүрлі оқырман қауымының тілдік сезіміне сенімінде жатыр: сол дәуірдің оқымыстылары мен хат танитын жұрт белгілі сөз тұлғаларын жатқа білгендіктен, қысқа дауыстыны белгілеп жату міндет емес саналған. Алайда бұл – дауыстылар мүлде назардан тыс қалады деген сөз емес. Күмән туғызатын, екіұшты оқылатын сөздерде, әсіресе діни-құқықтық мәтіндерде немесе өлеңнің ұйқасы мен өлшемін айқындау үшін әрекеттерді қосудың тәжірибесі бар. Оқу барысында Сіз де осындай екі мәнді

жерлерді контекст арқылы анығырақ көріп, қажет тұста сөзді бірнеше нұсқада дауыстап айтып, мағынасына дәл келетінін таңдайтын боласыз. Бұл – шағатай мәтінін «сезіну» дағдысы.

Шағатай жазуы – жай ғана әріптердің реті емес, ол бүтін бір өркениеттің мәдени коды. Орта Азия мен Түркістан кеңістігіндегі әдебиет, тарих, құқық, діни ілім, ғұрып-ғадет туралы сан алуан мәтіндер осы жазумен хатқа түсті. Түркі және парсы поэзиясының алтын дәуіріндегі көптеген дастан, шежіре, ғұмырнама, ресми жарлықтар мен мәміле қағаздары шағатай тілінде, осы жазумен сақталған. Сондықтан бұл жазуды меңгеру – тек тілтанымдық машық емес, өткеннің сөзін бүгінгі күннің санасына тұтас қалпында жеткізетін рухани көпір іспетті. Кез келген жазба ескерткішті түпнұсқадан оқи алу сізге аудармада жоғалуы мүмкін нәзік реңктерді, сөздің асыл бояуын, автордың ой ырғағын тікелей сезінуге мүмкіндік береді. Ұмыт қалған деректер мен тарихи шындықтарды қайта танудың да бір жолы – дәл осы жазуды игеру.

Осы еңбекте араб және шағатай жазуының фонетикалық және орфографиялық негізгі ұстанымдары бірізді түрде түсіндіріліп, оқуға қажет практикалық ережелер нақты мысалдар арқылы баяндалады. Мақсат – күрделі көрінетін құбылыстарды қарапайым тілмен түсіндіру: әріптің қай жерде қалай жалғанатынын сөзбен суреттеу, дауыстыны әрекетсіз қалай тануға болатынын контекст арқылы көрсету, бір дыбысты әртүрлі жазу дәстүрлерінің (мысалы, «к/к», «ғ/г», «ж/ж») мәтіндегі рөлін салыстыра ашу, «һамза», «алиф», «уав», «йа» арқылы ұзын дауыстылар мен дифтонгтарды танытудың жолдарын ұсыну. Жиі кездесетін тарихи орфографиялық құбылыстар – бір сөздің екі-үш түрлі жазылуы, кей қосымшалардың бірде жазылып, бірде түсірілуі, кірме сөздердің парсылық үлгімен берілуі – бәрі де жеке-жеке мысалдармен көрсетіліп, неге солай жазылатыны түсіндіріліп отырады. Бұл тәсіл Сізге тек ережені жаттатпай, оның артындағы тілдік қисынды ұқтырады.

Тарихи мәтінді дұрыс оқу машығы үлгілер арқылы қалыптасады. Сондықтан кітап ішінде шағатай жазуымен берілген шағын үзінділер келтіріліп, әр жолы неге дәл солай оқылатыны, қай жерде әрекет көзге көрінбесе де қандай дауыстыны қоятынымыз, қайсыбір әріптің неге жалғанбай тұрғаны немесе неге өзгеше пішінде көрінетіні жан-жақты түсіндіріледі. Кісі аттары мен жер-су атауларын танудағы ережелер, даталарды оқу, шежірелік тізімдерді бөліп оқудың тәсілдері де назардан тыс қалмайды. Осылайша Сіз бірте-бірте әріп танып қана қоймай, тұтас мәтінді сенімді, жылдам әрі мағыналық дәлдікпен оқи бастайсыз.

Қорытқанда, шағатай жазуын үйрену – тіл білімі тұрғысынан заңды қадам ғана емес, мәдени және рухани жаңғырудың да пәрменді құралы. Өйткені бұл жазуды меңгеру арқылы біз бабалар сөзін өз қалпында оқимыз, төл тарихымыздың түпнұсқа деректеріне тікелей үңілеміз, әдеби мұрамызды бөгде түсіндірмелерден тәуелсіз қабылдаймыз. Демек, осы еңбек Сізге араб және шағатай жазуының дыбыстық-таңбалық жүйесін ұғынып, әрекет қойылмай жазылған мәтіндерді де дұрыс оқудың дағдысын игеруге

жәрдемдеседі; сонымен қатар көненің көзін қайта тірілтіп, рухани мұраларды болашақ ұрпаққа айқын әрі түсінікті күйде жеткізуге нақты мүмкіндік береді.

(Әріптердің жазылу және дыбыстау үлгілері)

Сөздің соңында	Сөздің ортасында	Сөздің басында	Жеке дара жазылуы	Әріптердің дыбысталуы
ا	ا	آ	ا	А, Ә, О (алиф)
ب	ب	ب	ب	Б (бә)
پ	پ	پ	پ	П (пә)
ت	ت	ت	ت	Т (тә)
ث	ث	ث	ث	С (сә)
ج	ج	ج	ج	Ж (жим)
چ	چ	چ	چ	Ч (чим)
ح	ح	ح	ح	Х (ха)
خ	خ	خ	خ	Һ, (қатты х)
د	د	د	د	Д (дәл)
ذ	ذ	ذ	ذ	З (зәл)
ر	ر	ر	ر	Р (ро)
ز	ز	ز	ز	З (зә)
ژ	ژ	ژ	ژ	Ж (жә)

س	س	س	س	С (син)
ش	ش	ش	ش	Ш (шин)
ص	ص	ص	ص	С (сод)
ض	ض	ض	ض	З (зод)
ط	ط	ط	ط	Т (то)
ظ	ظ	ظ	ظ	З (зо)
ع	ع	ع	ع	Ъ, (ъа, ьо, ьу - ьайн)
غ	غ	غ	غ	Ғ (ғайн)
ف	ف	ف	ف	Ф (фә)
ق	ق	ق	ق	Қ (қоф)
ك	ك	ك	ك	К (кәф)
گ	گ	گ	گ	Г (гә)
ل	ل	ل	ل	Л (ләм)
م	م	م	م	М (мим)
ن	ن	ن	ن	Н (нуң)
و	و	و	و	В, У (уау)
ه	ه	ه	ه	Х, А, И (хә)
ی	ی	ی	ی	И, Й, Е (Я)

«Алиф» бұл әріп «а», «ә» кейде «о» дыбыстарын білдіреді, сөз ішінде бұл әріптің нақты қандай дыбыс шығаратыны және дыбысталуы сөздің мағынасына қарай анықталады

«У»

أ
ز

«И, Е»

إ
ر

«А»

أ
آ
آ

«З»

«Р»

Алиф әрпі сөздің басында мәд белгісімен бірге келсе кейде «О» болып оқылады

أزاد أراد أرا أرا أرا

أزاد أراد أرا أرا أرا

«Д»

أداد داد زاد دار أد

أداد داد آزاد دار

«В», «У»

داو زاو واو وار واز

آواز آوارا

Алиф әрінің үстіндегі сызықша белгі «фатха»
деп аталады ол «а» дыбысын білдіреді

أَ

وَ دَ زَ رَ

Уа

Да

За

Ра

رَ دَ زَ وَ رَ

Алиф әрінің астындағы сызықша белгі «кәсрә»
деп аталады ол «и», «е» дыбысын білдіреді

إِ

وِ دِ زِ رِ

Уи

Ди

Зи

Ри

رِ دِ زِ وِ رِ

Шағатай жазуының тағы бір ерекшелігі келесідей, «уау» әрпі «алиф» әрпімен қосылып келсе кейде «о», «ө», «ұ», «ү», «ы», «і» дыбыстарын білдіреді, жалғыз келген кезде көп жағдайда «у» дыбысын білдіреді. Ал нақты қандай дыбыс беретіні сөздің мағынасына қарай анықталады

او-و

او اوز اور اود

دور رود زود اودور

روز اور ازور اورار

اوزاز اودور اوزار اوزور

اوردو اوزادور اوزارا

اورادور او

اوزاددور او

«Б»

ب

ب

ب

ب

ب

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

أَب

آبَا

بَن

أَب

باب بار باز باد باو

بابا آبار آباد آبرو

بارار بارور بازار ابرار

بارادور اورادور بورادور

بابا اورادور
اوراز بارادور

«Н»

سن

Сөз соңында

أَبْن

ند

Сөз ортасында

بَنْد

ن

ز

Сөз басында

نَان

ن

Жеке

أَنْ

آن انو نار Ана نور ناز

ناو پنا انار اونر نادر

دانا وزن روان اوزن

انبور نروان نادان انبار

او دانادور

ناودا باردور

Бұл дамма белгісі ол «у» дыбысын білдіреді

أُ بُ نُ

У Бу Ну

أُزُ بُرُ نُزُ
أُرُ بُرُ نُرُ
أُزُزُ بُرُزُ نُزُزُ

Бұл сукун белгісі деп аталады, ол қойылған жерде ешқандай әрекет «а», «и», «у» оқылмай келесі әріп оқылады

أُزُزُ بُرُزُ نُزُزُ
أُزُزُ بُرُزُزُ نُزُزُزُ
أُزُزُزُ بُرُزُزُزُ نُزُزُزُزُ

Бұл тәшдид белгісі деп аталады ол бір дауыссыз дыбыстың созылып, екі рет айтылатынын білдіреді

دَرَرَاو = دَرَاو

Даррау

Даррау

دِزَزَاو = دِزَاو

Диззау

Диззау

Шағатай жазуында арап тілі сандары пайдаланылады

0 - ۰			
1 - ۱	11 - ۱۱	30 - ۳۰	400 - ۴۰۰
2 - ۲	12 - ۱۲	40 - ۴۰	500 - ۵۰۰
3 - ۳	13 - ۱۳	50 - ۵۰	600 - ۶۰۰
4 - ۴, ۴	14 - ۱۴	60 - ۶۰	700 - ۷۰۰
5 - ۵	15 - ۱۵	70 - ۷۰	800 - ۸۰۰
6 - ۶	16 - ۱۶	80 - ۸۰	900 - ۹۰۰
7 - ۷	17 - ۱۷	90 - ۹۰	1000 - ۱۰۰۰
8 - ۸	18 - ۱۸	100 - ۱۰۰	2000 - ۲۰۰۰
9 - ۹	19 - ۱۹	200 - ۲۰۰	10000 - ۱۰۰۰۰
10 - ۱۰	20 - ۲۰	300 - ۳۰۰	100000 - ۱۰۰۰۰۰

31 - ۳۱

819 - ۸۱۹

1410 - ۱۴۱۰

90 - ۹۰

46 - ۴۶

175 - ۱۷۵

1483 - ۱۴۸۳

77 - ۷۷

«Т» ت

ت ت ت ت
Сөз соңында Сөз ортасында Сөз басында Жеке

آت تار بتته بنت

بات تات اوت تور توت

تاوان بدشر توین اوتاوشنور

بنت أتور تورنا توزدان

باتور تاتار اوتار باتوو تاتوو

تارازوده توت باردور

«И» әріні ол кейде «Й», «Е», «Я»,
«Ы», «І» дыбыстарында білдіреді

ی

ی

Сөз соңында

پ

Сөз ортасында

پ

Сөз басында

ی

Жеке

آین

بیت

یار

آی

یا یار یاو یاز اوی آی دیو

دیر دیب زیبا اینر این ایت

یاد بای تایی آیار بیان بیت

یارور یازور یایار آیدی آیتدی

بی آداب بی بی بی بُرد بی ترتیب

آیدین یازадور

«Қ»

ق

ق

Сөз соңында

قايق

ق

Сөз ортасында

اويقو

ق

Сөз басында

قار

ق

Жеке

اق

قان قاو قدر باق قرا تاق قبر

قين قوت قير قير قنى اوق

قرر قير قوزى اوراق قاواق

باقى قارى اوقى قوتى قران

قدران قودوق قوناق قازان

باقى قارى قران اوقودى

«M»

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

تام مای ایمدی آتیم

مای میر مات موز مُرد مین

نَم نام آدم مَدَد تمام ایمان

میزا اوزوم میدان میمون میزان

مُننون بَرماق قَرماق میزبان آنم

اتام و انام بامداد نمازینی او قودی لار

آنور قَرماقنی بردی

«С»

سى

Сөз соңында

سى

Сөз ортасында

سى

Сөз басында

سى

Жеке

شىش

قىسىم

سىت

سى

سى ساز سىز ناس سان

سىس باس سوز قىسىم سامان

سىمان آسان سواد دوست سىس

آقساق آقساي سىمىر قىند ناموس

بو دىرس آساندور

«Ш»
ش ش

شش

Сөз соңында

شم

Сөз ортасында

شم

Сөз басында

شش

Жеке

تیش

آقشام

شاد

آش

قاش

ياش

شام

باش

شو

بوش

ماش

بيش

شوم

توش

قاشيق

ايشان

شاتي

شرق

شاشماق شونداي توشونيش ياشداس

شیرین سوزیم رزق و روزیم

«Л»

ل

ل

Сөз соңында

ل

Сөз ортасында

ل

Сөз басында

ل

Жеке

قَابِل

قَلَم

لَب

أَل

دل ایل تال مال قال لای

سال ییل тийл қийл бийл йол

لازم لابر لولی قایل آقیش

ئىلا قولاق يايلاو مقال يلقاودور

تولقون يلقاو ايماس

«Ж» ج

ج

ج

ج

ج

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

جام جور جاى جون جام

لنج جايز آرئج رواج جسور

جنجال جانان آئجان مجلس مجبور

انجيد تاجدار جاندار انجام لاجورد

اندهان باقچان قابلچان اجين

لنج بولديم
او منى رنجيتدى

«F»

غ

غ

Сөз соңында

تيغ

غ

Сөз ортасында

اويغاق

غ

Сөз басында

غنى

غ

Жеке

باغ

ياغ غاو بوغ ييغ مَغز غسل

غريب آغيز دماغ غوغا مغرور

يَراغ يامغير غنيت توينغو اوغور

غَيْبَت قارانغو اولوغ مَرغىلان بوغو

غنى و غلام آغا اينى دور

قارانغو بولدى

«Ч»

چ

چ

چ

چ

چ

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

تېنچ

قايچى

چاي

آچ

اۈچ اۈچ ساچ قاچ چال چول

چىزم آچار قىچان چىراس چىراغ سىنچ

چىراغان چاچوان چازباغ چومالى

قاجاق اوچتون چاززانو چازديوار

قراچى چىقىچى قراچوق قورقونچ

«К» ك كا

ك ك ك ك
Сөз соңында Сөз ортасында Сөз басында Жеке

так коз мактб кийк

кун кол кир куб куй кил

нак кур кит кан ака аука

кѳаб килѳн катѳ айр кирак

мактуб конлѳм конрак аузѳпѳк

кѳшдѳ тѳндѳ байлѳк кѳлтѳздѳ

«Г»

گ

«Г» әрпінің алдында «н» әрпі келетін болса онда «н» мен «г» қосылып «ң» болып оқылады

г

Сөз соңында

г

Сөз ортасында

г

Сөз басында

г

Жеке

гүрөңг

кыгыз

глас

брг

танг

ынгы

агав

агга

Алкан гудг

чигл

миг

мигга

гүшт гур

глар

күгга

ггстан

данг дар күггөл

гүггүрт

«БАЙН әрпі»
« ь, ЫҒ, ЫА, ЫО, ЫУ, ЫЫ, ЫІ »
жоғарыдағы дыбыстарды білдіреді

ع ع ع ع
Сөз соңында Сөз ортасында Сөз басында Жеке
رُجُوعُ عِلْمُ اِنْعَامُ جَمْعُ

عَمَلُ عَالِمٌ عَالِي رِعْنَا دُعَوَاتُ دُعَاوَا

عَالِمٌ عَاقِلٌ مَعْنَا مَعْمَا عَادَاتُ جَامِعُ

عِمَارَاتُ اِعْلَانُ نِعْمَانُ مَعْقُولُ مَعْرُوفُ

مَعْلُومٌ سَعَادَاتُ عَدَالَتُ ذُرْوَاتُ قِيعُ

نِعْمَتُ دُعَاوَا كَر بُولَدِي

«Ф» ف

ف

ف

ف

ف

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

قاف

شفا

فال

قاف

كفش

فكر كفت

الف

فيل

فن

قفس

فعل

جفت

كفر جفا

فرق

دفتر

شريف

منفى

عارف

فرقت

فارس

آفرين

افسونگر قافلان

بانغا افريقا فيلى باز دور

«X»

ح

ح

ح

ح

ح

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

تَنْبِيح

مِحْرَاب

حَكِيم

رُوح

حَسَّ حَلَّ حَقَّ حَوْرَ حَالٍ حَجْمَ حَسَنٍ

خَلَوْا سَيْيَاحَ مُحَمَّدٍ خَلَّالٍ فَخَلَّمَ حَرَكَتَ

إِحْتِمَالِ خُكُومَتِ حَقِيقَتِ خَيْوَانِ

مُخْبُوبِ مُخْبُوسِ مَخْرُومِ مِخْنَتِ مَخْمُودِ

حَسَابِلِي دُيُوتِ اِيرِلِيمِسْ

«X»

ه

Бұл жұмсақ «х» әрпі сөздің соңында келетін болса «а», «ә», «и» дыбыстарында білдіреді

ه=~	ظ=ز	ه=ه	ه
Сөз соңында	Сөз ортасында	Сөз басында	Жеке
نالہ	مَظہر	هَر	شاہ
ہم	آہ	چاہ	ماہ
ہول	ہید	بہا	ہول

گاہ - گاہ گواہ آگاہ بہار بضم
گناہ بَصَوَا آہنگ ہجران
ہیکل ہوشیار ہوکوز ترکستان

Сөздің соңындағы «х» әрпі «а» болып оқылуына мысалдар

بالہ مدرسہ نامہ اورمہ بالف ہمشیرہ

«П» پ

پ

Сөз соңында

پد

Сөз ортасында

پد

Сөз басында

پ

Жеке

آپ آپاق پاک تاپ

گپ چپ آيا پای ایپ کوپ

پاده پیاز پناه پایاپ پیاله

پیچاق پیاده قلیاق پایوک پایله

پلاو چایان چاپار پاندل پزداز

پادهچی پاغانه پهلوان پادشاه چوپ

آپم پلاونی پیشیردی

«X»

خ خ خ خ

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

мих мхтар хам шах

زيخ يخال خان خار خير سينخ

خالق تخم بخيل خبر تخته درخت

پاخال تخمين تخليت ساخته شوخليک

خوشوقت خواجه خواهش خواننده

خالق يخش خلق ليک باله دور

خوش کيلينينيز!

«С»

ص

ص

ص

ص

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

مُخْلِص

قِصَاص

صَبَا

إِخْلَاص

صَاف

صَبِيع

عَصْر

صَف

صَحْنَه

شَخْص

فِرْصَة

صَالِح

صَابُون

صُنْعِي

صَنْعَت

صُوفِي

مُخْصِص

رِخْصَة

صَمِيمِي

صِدَاقَة

صَاحِبِي

صَمِيمِي

نِصِيحَة

صَادِقَان

انور صداقتلى دوست

«3»

ض ض ض ض

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

فَيْضُ مُمْضُونَ ضِيَا عَرْضُ

ضد فضا قرض فرض ضرر عرض

حاضر موضع ضربه ضرور بياض قاض

افضل ضيالى ايضاح رياضت ضعيف

ضربدار بى فيض بعض بير ضامن

علم اور گانيمش عزيز مسلمان كه فرض

«Т»

ط ط ط ط
Сөз соңында Сөз ортасында Сөз басында Жеке

بساط طاوس سلطان ضبط
خط خطا طلب شرط عطا وطن
ملا طرف طالب طاہر طالع خالص
بساط طاقت عطار طلعت طیب
خطاب طوطی طعام اطلس اطراف
خطبہ طنطنہ حسن خط خطاط مطبہ
طالب طاہرکا طعام کیلتوری

ظ «3»

ظ

Сөз соңында

لفظ

ظ

Сөз ортасында

مظلوم

ظ

Сөз басында

ظالم

ظ

Жеке

الفاظ

نظر ظفر ظلم ناظم كاظم ظريف

انتظام ملاحظه تعظيم عظمت

عظيم ظاهري ظالمانه منظومه

ناظم تبریک اظهار ایتدی

«С»

ث

ث

ث

ث

ث

Сөз соңында

Сөз ортасында

Сөз басында

Жеке

باعث

تمثال

ثواب

ميراث

ثنا ثور ثور مثل بحث ثبات ثابت

ثبوت غياث حديث مثال وارث

امثال اكثر باحث ثانيه عثمان

مشتال حادث مرثيه تاثير شراخان

تاثيرات كشافت

غياث حديثنى اوقودى

«Ж»

ژ

Сөз соңында

аژیбер

ژ

Сөз ортасында

паріштр

ژ

ژ

Сөз басында

ژرافе

ژ

Жеке

ژале

мушїр

жураф

жуалн

жуорнал

журган

жуорде

ажуоргол

жуандарм

ажуорда

طاہر پاریشتر دین کیلدی

علی شیر ژورنال او قودی

ШАҒАТАЙ ЖАЗУЫН ОҚЫП ҮЙРЕНУ

“ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ”

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НОМЕРІ

ISBN

ӘМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ,
КІТАПХАНАЛЫҚ-БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД
БЕРІЛДІ (ТІРКЕЛДІ)

“НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН”

ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ)
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР

ISBN

УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР,
БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР,
ШТРИХ-КОД.

ISBN 978-601-12-3829-8

9|786011|238298|

BRK press баспасы. Басуға 04.11.2025 ж. қол қойылды.

Қағазы: жылтыр емес 130 гр/м².

Қаріп түрі «Cambria және Times New Roman».

Тапсырыс № 25. Таралымы 1000 дана.